

Nevad Kahteran

Bosansko naslijeđe u kontekstu proširene Europe

I

Europska unija (EU) je ustanovljena 1957. godine Rimskim ugovorom, kojim se jasno izjavljuje da je EU otvorena za članstvo svim europskim zemljama, te se zahtijeva jednoglasna odluka postojećih zemalja članica kod prihvatanja novih članova. Međutim, o pojedinostima koje se tiču uvjeta prihvatanja odlučuje se kroz pregovore između EU i svake zemlje kandidata. Otuda jedna od temeljnih ideja EU jeste ta da to nije nepristupačan klub, ograničen na šest izvornih članica, nego da ona može privući i izraziti dobrodošlicu većem broju članica. Budući da je EU na svojem početku obuhvatala šest demokratskih europskih zemalja na kontinentu koji je bio podijeljen hladnim ratom, u to vrijeme se uopće nije postavljalo pitanje o tome da se zemlje saveznice SSSR-a pridruže ovoj shemi za europske integracije. Međutim, odlazak sa scene komunizma u istočnoj i središnjoj Europi 1989. i dezintegracija Sovjetskog Saveza 1991. godine otvorili su put za članstvo u EU bivšim komunističkim zemljama. Ovi događaji koincidiraju i s potpisivanjem historijskog Maastrichtskog ugovora, koji je ustanovio EU s tri glavna nositelja. U maju 2004. osam istočnih i centralnoeuropskih zemalja, uz Kipar i Maltu, konačno se pridružilo EU nakon duge i komplicirane procedure, povisivši broj članica s 15 na 25. Otuda je ulazak u EU bivših komunističkih zemalja bio jedinstven događaj koji je napokon okončao hladnoratovsku podjelu Europe i učinio kontinent još jednom «cijelim i slobodnim». Tijekom godina, EU je prošla kroz više faza proširenja – a prva se dogodila 1973. godine, kada su se pridružile Britanija, Irska i Danska. Sljedeća proširenja dovela su Grčku (1981), Španiju i Portugal (1986), Istočnu Njemačku (1990), te Švedsku, Finsku i Austriju (1995).

Promatrajući historiju EU iz ovoga ugla,¹ mogli bismo doći do zaključka da je pitanje proširenja čisto rutinsko za Uniju i da to ne stvara nikakve probleme. Međutim, to je pogrešna koncepcija. Proširenje uvijek označava potres u Uniji, budući da neizbježno zahtijeva institucionalna i druga prilagođavanja. Tijekom godina, različita proširenja su iznova davala povoda za raspravu o «proširenju» nasuprot «produbljivanju». Postavljeno je pitanje o tome je li za zajednicu bolje da produbljuje integraciju, čineći je više isprepletenom, ili pak da postane inkluzivna, prihvatajući sve više članova. Postoje podupiratelji i klevetnici obiju koncepcija u Uniji. Važno zanimanje, pored toga kakva bi Unija trebala provesti institucionalna usklađivanja u novim članicama, jest i za to koji bi kriterij kandidati trebali ispuniti prije nego im se ponudi članstvo. Zemlje kandidati moraju prilagoditi svoje političke i ekonomske sustave kako bi udovoljile ovim kriterijima, od kojih je najvažniji implementacija *acquies communautaire* ili korpusa zakona EU, propisa i regulativa, te razvijati funkcionalne i stabilne institucije kako bi primijenile *acquis*. Drugi kriteriji uključuju miroljubive odnose sa susjedima i pristajanje na miroljubivo rješavanje spornih pitanja, demokraciju, vladavinu zakona, ljudskih prava i funkcioniranje i kompatibilnost tržišne ekonomije. EU se pak priprema za proširenje kroz usklađivanja budžeta i institucionalne reforme.

Dok je za Uniju proširenje pozitivni razvoj, koji između ostalog donosi ekonomske beneficije i stabilnost, postoji jednako tako i kidanje veza u svakodnevnim praksama Unije. Novim članovima treba vremena da shvate sustav Unije, a pokatkad su odveć mali da bi se uhvatili u koštac sa zahtjevima rotirajućeg predsjedništva. Njihovi politički prioriteti razlikuju se od onih starijih zemalja članica, te oni mogu kočiti one koji su važni za druge. Tijekom vremena EU se bavila takovrsnim problemima mijenjajući proces sustava odlučivanja, tako da je pozicija novih članica (počesto malih zemalja) «oslabljena», čineći je zapravo proporcionalnom njihovoj veličini. U takvim situacijama EU se oslanjala na uvjeravanja kroz pregovore, te cjenkanje o pitanjima gdje se činilo da su interesi zemalja članica u sukobu.

Vijeće Europe se nedavno usuglasilo u pogledu prihvatanja Bugarske i Rumunjske u 2007. Ova odluka upotpunila je proces za prethodnih dvanaest zemalja koje su bile kandidati i koje su ušle u formalnu predpristupnu fazu od 1997. Samit je također pokrenuo novu fazu proširenja, usuglasivši se da otpočinu pregovori s Hrvatskom i Turskom 2005. godine. U međuvremenu,

¹ Historijski presjek razvitka EU koji donosim ovdje pripada Naveed Ahmed Tahir. Vidjeti njezinu studiju: *The European Union's Expansion: Impact on EU Institutions, Member States, The Region and the Developing World*, ASCE u suradnji s The Hanns Seidel Foundation, Islamabad, juli 2005, str. ii-viii.

lideri EU su također ponovno potvrdili na samitu svoj pristanak da rade s Albanijom, Bosnom i Hercegovinom, Makedonijom, Srbijom i Crnom Gorom kako bi iznova osnažili mogućnosti članstva za sve zemlje zapadnog Balkana. Samit se usuglasio o pitanju novoga okvira za buduće pregovore sa svakim kandidatom. Odlučeno je da dok je pristup predmet pregovora rezultat ne može biti unaprijed zagaraniran. Ako zemlja kandidat nije u poziciji u potpunosti preuzeti obveze članstva (diplomatski jezik za neuspjeh u pregovorima), EU će osigurati da se zainteresirana zemlja kandidat u potpunosti usidri u europsku strukturu kroz najsnažnije moguće granice.

Europskoj uniji je ovo «uzelo» skoro dvije godine kako bi postigla sporazum o novom ustavu, od uspostave «Konvencije o budućnosti Europe» u 2002. pa do njezinoga konačnog usvajanja od predsjednika država i vlada EU u junu 2004. Iako preokupacija EU njezinim unutarnjim uređenjem nije nova, uz povećanje broja zemalja članica na 25 (i uskoro vjerojatno 27, ili i više), zadaća čuvanja EU institucija i politika koje će bez poteškoća funkcionirati urgentnija je više nego ikada. Dok je EU napravila neki progres u ovom pogledu putem novih sporazuma ili amandmana u starim sporazumima iz 1992., 1997., i 2000., ona je odgodila mnoge važne i problematične reforme. Pregovaranje o ustavu bio je posljednji pokušaj da se uspostavi balans snaga unutar Unije i da se unese više odgovornosti i učinkovitosti u njezinom donošenju odluka.

Negativno glasanje na francuskom i nizozemskom referendumu o ustavu, održanim u maju 2005. godine, nadaleko je shvaćeno kao glavni zastoj u europskom «projektu». Ovaj put to nije bila kriza prouzročena kontinuiranim verbalnim sukobom u EU između supranacionalizma i intergovernmentalizma, ovo je obični narod u ove dvije zemlje, koji je iskazao svoje nezadovoljstvo razvojem u svojim vlastitim zemljama i EU. Ove dvije zemlje su temeljne članice europske zajednice. Moramo primijetiti da se ustav može prihvatiti tek nakon što ga sve zemlje članice ratificiraju.

Odbacivanje ustava od francuskog naroda napose je potaknulo ozbiljnu krizu, koja je potaknula mnoga pitanja o budućem smjeru Unije. Decenijama su Francuska i Njemačka zajedno smatrane «motorima» koji pokreću naprijed proces europskih integracija. Otuda pribojavanje da bi, ako Francuska napušta svoju posvećenost integrativnim procesima, budućnost EU kao snažnog i kohezivnog bloka mogla biti u opasnosti.

Francusko 'non' (ne), isticano je, duguje se različitim čimbenicima, ali je najistaknutiji pretjerano povećanje broja nezaposlenih. Posljednjih godina obični ljudi, radnici i radnički sindikati počeli su osjećati da EU postaje instrumentom za razularene natjecateljske snage diljem kontinenta; da je nesputani kapitalizam, potican EU sustavom, rezultirao porastom nezaposlenosti i prekinuo socijalnu pomoć koju troši vlada. Mase su osjetile

da se socijalna mreža polahko podriiva, čineći slabija područja društva još ranjivijim (u tom smislu treba promatrati i prošlogodišnje pobune u Parizu). Nedavno uključenje u EU manje prosperitetnih deset novih zemalja članica prouzročilo je zabrinutost u Francuskoj i drugim izvornim EU zemljama članicama da će to nadalje ohrabrivati trend među europskim korporacijama da uspostavljaju nove industrije ili da presele one ustanovljene u Istočnu Europu i u druge regione gdje dostupnost jeftine radne snage smanjuje troškove proizvodnje. Vrijedno je spomena da su degolizam, socijalizam, državna poduzeća i državni autoritet još uvijek duboko utjelovljeni u francusku kulturu i politiku.

Francuska javnost se žestoko suprotstavila mogućnosti ulaska u EU Turske, koju je predsjednik Chirac podržavao prije referendumu. Ustav je također ostavio otvorenima vrata za Tursku i druge kandidate za članstvo. Spektar uključnja u EU velikog broja zemalja s velikim brojem stanovništva i stranom kulturom i religijom bio je drugi važan razlog za «ne» na referendumu. Prihvatanje Turske kao pristupnog kandidata u Francuskoj je viđeno kao potvrda da je Francuska izgubila kontrolu u odnosu na «anglosaksonsku» verziju Europe. Dobro je poznato da je Britanija, od vremena kad se priključila Zajednici, podržavala blokovsku ekspanziju, ali da nije favorizirala produbljivanje integracije. Francuzi su vidjeli britansku politiku kao blokiranje napredovanja EU prema «sve zatvorenijoj Uniji». Stoga francuski narod, koji je prethodno bio vodeći i određivao prioritete EU, osjeća da je sada njegov glas ublažen i manje vrijedan, da su njegov jezik i kultura ugroženi, a njegova vizija Europe promijenjena. Ovdje je također relevantno istaknuti da je posljednje proširenje smjestilo Njemačku u središte proširenoga političkog bloka, budući da je historijski Istočna i Središnja Europa bila u njemačkoj sferi utjecaja. Prema tome, uključenje osam centralnih i istočnih europskih zemalja je otuda vjerojatno viđeno s prethodnim ciljem da se poremeti balans moći u Europi.

Ustavna kriza je uslijedila nakon neuspjelog samita u Bruxellesu zbog francusko-britanskog sukoba oko EU proračuna i troškova za farmere. Otuda se prošireni blok 25 nacija susreće s financijskim paralelizmom na vrhu političke neizvjesnoti uzrokovane porazima na referendumu u Francuskoj i Nizozemskoj. Zajednica se susretala s kriznim situacijama u različitim vremenima u svojoj historiji. Neke od njih je prolongirala, kao što je «politika prazne stolice», odnosno bez predsjedavajućeg («empty chair policy»), koju je usvojio De Gaulle, a koja je paralizirala EU šezdesetih godina 20. stoljeća, ali je blok nekako uvijek izranjao snažniji iz takovrsnih kriza. Vjerojatno je ono što EU trenutačno zahtijeva vježba u introspekciji, veća pozornost u pogledu potreba i aspiracija njezinih naroda. Unatoč tomu, EU i njezine institucije će nastaviti funkcionirati kao prije, budući da drugi

EU sporazumi, uključujući najnoviji sporazum iz Nice, ostaju biti posve taktični. Međutim, ovaj politički blok neće se moći pomjeriti naprijed bez reformi predviđenih ustavom, budući da je sadašnji oblik EU rezultat procesa europskih integracija posljednjih više od 50 godina. Ona se transformirala od ekonomske zajednice u političku uniju, a njezino članstvo povećano je sa 6 na 25 članica. Njezina zakonska osnova danas se sastoji od 8 sporazuma i više od 50 protokola i njihovih aneksa. Kako bi se uredilo postojeće stanje, gdje je izvorno članstvo više nego četverostručeno, nužna je reforma. Određene mjere su također nužne kako bi se prilagodili novi članovi u nadolazećim godinama, te kako bi se sustav odlučivanja učinio fleksibilnijim, a procedure jednostavnijima i shvatljivijima za same njezine građane.

II

Tijek europskih integracija nesumnjivo je bila uzbrdica, međutim što je s budućnošću EU u pozadini posljednjeg proširenja, te potom njezine daljnje ekspanzije? Konačno, što je s Bosnom i Hercegovinom u čitavom ovom projektu? Hoće li EU biti u stanju zadržati jedinstvo i hoće li moći stvoriti glomazan politički blok koji će zastraniti od svojih izvornih zamisli? Hoće li transformacija u njezinoj organizacijskoj strukturi rezultirati novim krizama? Historija europskih integracija dokazuje činjenicu da je izvornih šest članica EEC-a bilo u stanju očuvati zalet asimilacijskih procesa. Isti model moglo bi slijediti deset novih kandidata i umjesto da budu zaglibljeni u svoju prošlost (ovo se napose tiče nas samih)² trebali bi učiti iz iskustva članica osnivača EU.

Naravno, Bosna i Hercegovina je oduvijek u Europi i dokazivanje te činjenice je besmisleno, a kad će ovo biti i faktički potvrđeno ovisi o nama samima u ovoj zemlji «beskrajne inspiracije». No i dalje ostaje pitanje o tome je li moguće zamisliti da će nam pomoći da prevladamo današnje razlike na osnovi tehnike i znanosti koja ujednačuje ljude različitih kultura, nadilazeći zapreke koje dijele planet, budući da je nužno poraditi na ožvljavanju uloge kulture kao značajnog faktora koji utječe na međunarodnu politiku, a ne da ona zaostaje iza ekonomije i geostrateških interesa. Važnost ovakovrsnog stava prosuđujem iz bosanskog konteksta u kojemu se sve upelo da podvuče razliku iako to nije istinsko lice Bosne: ludilo reciprociteta je zapravo njegov

² Vidjeti naš tekst «Bosanska paradigma: bosansko iskustvo multikulturalnih odnosa» (The Bosnian Paradigm: The Bosnian Experience of Multicultural Relations, objavljen u Spomenici (Festschrift) Arifu Tanoviću (*Dijalog*), te isti (engleska verzija) u: *Sophia* (Journal of the Traditional Studies, Washington, DC), Vol. 9, No. 1, Summer 2003, str. 115-126, te *Iqbal Review* (Journal of the Iqbal Academy Pakistan), april, oktobar 2005, str. 105-118.

frankenštajnovski izgled i nagrđivanje tradicionalno dobrih međususjedskih odnosa odnosno milenijski starog načina življenja u Bosni.

Prije svega, ovo je historijski već apsolvirana stvar i ovaj način mišljenja i postupanja jamačno vodi samo u jednom pravcu – uništenju na putu na kojemu nema povratka. Kada se pak transponiramo unutar bilo kojeg muslimanskog konteksta, onda nam jedna stvar mora biti kristalno jasna, a to je da moramo razlučiti ideju islama kao ideala od samih muslimana kao nositelja te ideje, kao onih koji taj ideal nastoje zazbiljiti u svojim životima, pa i u samoj Bosni i Hercegovini. Bez obzira na to koliko bili uspješni u svojim nastojanjima, prikraćenosti i nedostatnosti koje se neumitno javljaju kod ovakovrsnih pokušaja i stremljenja isključivo su njihove, a ne one islama, niti ih sam islam nužno emanira. Ovim ukazujem na autentično islamsko usmjerenje na tom ostajanju vjernim «srednjem putu» (*sirāt al-mustaqīm*) između zapadanja u skrajnosti, odnosno usmjerenje koje dovodi u ravnotežu kulturu i civilizaciju, religiju i znanost, zahtjeve pojedinca i kolektivna ljudska stremljena i težnje, što je uostalom i samo aristotelijansko određenje vrline. Jednostavno i u najkraćem kazano, averzija prema ekstremizmu znači posjedovanje većeg povjerenja u ono što učimo iz iskustva od onog što učimo iz ideoloških apstrakcija ili dogmi. Većim vrednovanjem ljudskog iskustva, te u skladu s time oblikovanjem naših institucija, postizemo fleksibilnost i toleranciju, dok u praksi, ma kako se naše vrednovanje ljudskog iskustva ograničavalo (kao i iniciralo), ipak na temelju kulturnog prostora živimo³.

Otuda su kompromisi s ljudima koji čine historijske i tradicionalne pretpostavke slične našim vlastitim relativno lagahna zadaća. Međutim, nedavna unapređenja u tehnologijama putovanja, komunikacijama i trgovini sada omogućavaju – i zahtijevaju od nas – da to činimo bolje nego što smo to dosad činili. Mi smo u potrebi da naučimo načine koji su prikladni za uzajamno popuštanje kroz kulturne prostore i historijske razdjelnice: prvo među samim muslimanima, kada je riječ o njima samima, pa onda sa svima ostalima, jer pribojavam se da dijalog s drugima nekako i funkcioniра, dok onog između samih muslimana (genuinog međumuslimanskog dijaloga) skoro da i nema, niti se on ozbiljno danas igdje vodi. Jedan suštinski element toga nastojanja jest propitkivanje historijskih i tradicionalnih pretpostavki koje smatramo značajnima za naš identitet. Drugi, i jednako tako bitan element, jest spremnost da potvrdimo vrijednost pretpostavki koje drugi

³ Vidjeti saopćenje N.K. kazano na spomenutoj konferenciji u Karačiju, koje je sada već integralno objavljeno pod naslovom «Univerzalizam i inkluzivizam nasuprot partikularizmu i ekskluzivizmu: situirajući bosansku paradigmu za miroljubivu koegzistenciju», u: *Glasnik*, Vol. LXVIII, br. 1-2, januar-februar 2006, str. 85-108.

smatraju nužnima za njih. Oba elementa objedinjavaju vrijednosti odsutnosti predrasuda i strpljivosti u takovrsnim nastojanjima.

Zbog svoje geografije i historije Balkan je bio mjesto gdje su posljedice neuspjeha provođenja ovih vrijednosti bile naročito tragične. Napose je historija Bosne historija borbe za njezin vlastiti identitet i neovisnu poziciju u odnosu na razdjelnu liniju između dvaju svjetova (otuda Bosnu i Hercegovinu mnogi vide kao zemlju na Velikoj Razdjelnici – prije doli most između Istoka i Zapada). Očigledno, Dobrosvi Bog nije želio da nas učini jednim narodom i u tom kontekstu ova bosanska praktična mudrost može biti korisna u našem filozofsko-teološkom promišljanju društveno-historijskih pretpostavki integracije Bosne i Hercegovine u Europsku uniju, odnosno u tome da kulturološke susretljivosti i pogodnosti koje razvijamo imaju istinsku primjenu u uskomešanom svijetu. Razlika, baš zato jer je nesvediva na identitet subjekta koji misli i djeluje, nije dakle jednostavno zapreka koju treba svladati, nije onaj Fichteov «ne-ja» kojeg treba postupno svesti na «ja». Konačno, bez razlike bi vladala takva ravnodušnost, prije svega prema samima sebi, i tako bi pobijedila smrt. Otuda razlike imaju životnu važnost i istinski napredak leži u favoriziranju tih naših razlika, a ne u njihovom gušenju i potiranju.

Također, u eri globalizacije cijeli planetarni prostor treba postati simbolom otvorenoga horizonta koji dopušta razlikama da se odgovorno otvore nadilaženju iz kojeg su proizašle i iz kojeg se jedino mogu nadati budućnosti, jer globalizacija nije poziv da se globaliziramo na samo moj ili pak samo tvoj način, već je prije riječ o tome da na tu zajedničku bosansku sofru (trpezu) stavimo ono najbolje što nam je na raspolaganju i što smo namrijeli kao svoju najsvetiju baštinu, a što bi moglo biti predmetom budućih proučavanja na jednako tako budućim odsjecima za etnologiju, arheologiju i mnogim drugim, koji su jednako tako nedostajući i prijeko potrebni na našem Filozofskom fakultetu u Sarajevu, kao zaglavnom ili zasvodnom kamenu svake ozbiljne države.

Međutim, skoro svako je za integriranje ovih dana a da se ne trudi potražiti njegovo potpuno značenje. Zapravo, u modernom svijetu se čine pokušaji kako bi se postiglo integriranje na temelju traženja da se iznesu snage i elementi skupa na jednom stupnju zbiljnosti bez obveze utjecanja Transcendentnom Principu, ili principu koji transcendiraju stupanj koji je u pitanju. No, ovo je prema tradicionalnim autoritetima metafizički nemoguće. Samo viši princip može objединiti različite elemente na nižoj razini zbiljnosti. Ova istina opetovana je kroz sve hijerarhijske razine univerzuma. Konačno, kroz univerzum jedino Božanski Princip – Bog – koji jedino Sâm, ili vjerojatno kroz Svoje posrednike, objedinjuje različite razine zbiljnosti i upotpunjuje samu tu razinu u cjelokupno postojanje. Na svim stupnjevima od *deva*

brahmičkog svijeta, ili arhandela, ili bilo koji korespondirajući jezik željeli da koristimo u našem slučaju, do nižeg anđeoskog svijeta, uvijek se pomoću višeg principa elementi i sile uključene na nižim razinama integriraju.

Dakle, da bismo ozbiljno kazivali o integriranju, moramo prihvatiti vertikalnu dimenziju zbiljnosti. Razlog zbog kojeg imamo takvu poteškoću da integriramo bilo što u današnjem svijetu, prema mojemu najvlastitijemu uvidu u stanje stvari, jest pomračenje spoznaje o toj vertikalnoj dimenziji - istinskoj duhovnosti, tj. svijesti o tome da pored svoje zemaljske domovine čovjek posjeduje i nebesku domovinu iz koje je došao i u koju će se naposljetku vratiti. Odnosno, razlog ovakovrsnog stanja stvari u svijetu jeste taj što odbijamo prihvatiti bilo kakav princip iznad individualnog poretka, što smo zaboravili vertikalnu dimenziju i što smo umjesto istinskog Apsoluta apsolutizirali ono relativno. Cijenjeni profesor S.H. Nasr, koji je pohodio našu zemlju i ovaj region na naš poziv u septembru 2000. godine, kazao bi da postoji odviše mnogo nepredvidivih činilaca u svijetu kaotičnog mnoštva u kojemu živimo jer je naš razum bespomoćan da nametne poredak i integriranje unutar kaosa ovoga svijeta, napose modernoga svijeta, koji je sam posljedica čovjeka koji traži da živi tako kao da više nema nikakve potrebe za Božijim zakonima (otuda toliko naglašavanje i inzistiranje na ljudskim pravima bez ikakve svijesti o ljudskim dužnostima i odgovornostima, to jest odgovornostima koja prethode pravima). Kaotična narav ovoga razdoblja spominje se ne samo u tradicionalnim islamskim izvorima nego jednako tako i u klasičnim tekstovima hinduizma koji se tiču Kali Yuge (mračnog doba) u kojemu živimo.

Što se pak islamske strane tiče, tragični obrat događaja izravan je rezultat pojedinih interpretacija islama koje se šire posljednjih decenija čitavim putem od sjeverne Indije i Pakistana do Qandahara i Kabula u Afganistanu, koji je omogućio nastanak talibana u toj zemlji, kao i masakr muslimana od strane muslimana, koji sada vidimo u Pakistanu i Indiji s vremena na vrijeme, te danas ponajbolje u Iraku. Nije slučajno da je širenje ovih ekskluzivističkih i izvanjskih interpretacija islama, koje imaju svoj rezultat u vjerskom fanatizmu, odvelo do nezapamćenog nastanka razdora utemeljenog na religijskim razlikama, napose kada je objedinjen sa sličnim religijskim ekskluzivizmom i religijskim nacionalizmom s one druge strane.

III

Otuda se svakome tko je u potpunosti svjestan suvremenog konteksta čini da su ekstremisti još jednom iznova ukrali i zauzeli središnju poziciju u predočavanju islama i muslimana u svijetu. Naravno, ostaje uvijek aktualno

pitanje kako je moguće da se islam počne izjednačavati s fanatičnom i radikaliziranom manjinom koja nedvojbeno postoji među muslimanima, uostalom kao i među drugim vjerskim skupinama.

Napose bosanski muslimani moraju shvatiti da poteškoće u razumijevanju ovoga nastaju još u razdoblju konceptualiziranja islamske civilizacije kroz postprosvjetiteljske teorije o religiji, koja je nakon toga razdoblja postajala sve više razvodnjena i razblažena religija, ili zarotirana religija (ono što danas u slučaju islama neki nazivaju *al-islām al-mu'addal*, tj. modificiranim ili zarotiranim islamom). Ovo je napose razlog što je bez određenoga oblika *ihṣānī* intelektualne tradicije sam islam izložen postajanju ideologijom koja je lišena duhovne učinkovitosti, a njegovo središnje učenje – *la ilāha illā Llāh* – reducirano na puki slogan – ono što nazivamo kroz ovaj tekst zarotiranim religijom, odnosno u ovom konkretnom slučaju zarotiranim islamom.

Naime, propust da se dopusti ova temeljna historijska zbiljnost odvela je mnoge generacije muslimana tome da odbace integralni dio svoje vjere i da zapriječe zamašnije razumijevanje i iskustvo potpunosti življenja svoje tradicije. Svaki put kada se ovo desi religija - bez obzira koja je posrijedi, a ne samo islam, svodi se na puku ideologiju, a kada se svede na ideologiju ona više nema tu sposobnost da pročišćava ljudska srca od raznih vrsta opačina, osim da opravda čisto ovozemaljska stremljenja pojedinaca ili uskih interesnih krugova i grupacija, i tada dolazi do zlouporabe ili ideologizacije dotične religijske tradicije.

Dakako, na ovaj način dospijevamo do dubljeg razumijevanja uskih ideoloških interpretacija vjerovanja koje danas dominiraju, no da bismo izgradili intelektualni univerzum koji je u potpunosti islamski utemeljen na konceptu *tawhīda* moramo shvatiti da naša religija nije samo Božanstvo, već put dolaska do Njega – isključivo naša zemaljska halja u koju se umotavamo tijekom našega ovozemaljskog života, sukladno našim osobnim preferencijama - intimnost koja je intimnija od nagosti našega tijela - te da se moramo “verati liticama duha” kako bismo bili u stanju raspoznati tu istinsku duhovnost, bez zapadanja u prikraćenosti ili redukcionizme koji vode ovdje spomenutoj zlouporabi religije i njezinoj instrumentalizaciji u čisto dnevno-političke svrhe. Jer, ulaskom u novi milenij trebamo naučiti izmirivati nove suprotnosti, no ne kroz polemiku, koja vodi svađalaštvu i razmiricama, čak ratovima, nego kroz konstruktivan dijalog, koji je jedini put mira i miroljubive koegzistencije među narodima. Dakle, u tom smislu nemamo više prava na naše uvriježene predrasude i nesmotrenosti, budući da živimo ubrzano to jedno spljošteno ovozemaljsko vrijeme.

IV

Kada o ovim stvarima govorim kao bosanski intelektualac islamske provenijencije, onda iznova plediram za istinski razumljen pojam tradicionalnoga (ne tradicionalističkog!) islama i tu ideju «*ihsānī* intelektualne tradicije», koja je bila uvelike prognana paradoksima i kontradikcijama našega doba, ideju da jedino u potpunosti integriran islam, u kojemu su cjelokupna duhovna i intelektualna tradicija razvijeni, priskrbljuje svijest o ovome suvremenom kontekstu, u kojemu je središnja intelektualna karakteristika napose modernoga doba ono što bismo mogli nazvati «ukinućem Apsoluta». Jer, dijalog koji se danas vodi uglavnom se vodi s ciljem uspostavljanja mira među ljudima nauštrb mira s Nebom, i to od strane tzv. «kavijar intelektualaca», koji su jedino zainteresirani za poboljšanje svoga bankovnog računa, pa bilo da proishode i iz same Islamske zajednice.

Dakako, u tom i takovrsnom dijalogu bosanski muslimani itekako imaju što ponuditi europskoj zajednici, budući da su izdanak europskoga tla, i njihova je moralna obveza i odraz političke zrelosti i punoljetstva da porade na uspostavi jedne prestižne komparativne/poredbene filozofsko-teološke škole mišljenja u Sarajevu. Svakako, ostaje naše permanentno povlačenje razlike između tradicionalnog i tradicionalističkog islama (ponavljam: prvog koje označava životnu snagu tradicije i životnost, te potonjeg koje označava okoštalost i okaminu tradicije, te duh baruštine i ustajalosti).

I na samome kraju, neka mi bude dopušteno okončati ovaj kraći tekst riječima S.H. Nasra, profesora s George Washington sveučilišta:

Bosna leži u srcu evropskog kontinenta, ujedno kao svjedok zbiljnosti islama, most između svijeta islama i Zapada te najvećim dijelom svoje historije kao živi primjer religijskog slaganja i harmonije između sljedbenika abrahamovskih religija. Danas ona leži u svijetu koji je u tolikoj mjeri u potrebi uzajamnog religijskog i kulturološkog razumijevanja. Bosna može igrati značajnu ulogu daleko iznad njezine geografske širine ili broja stanovnika, pod uvjetom da ostane vjerna svojoj vlastitoj viziji islama koja je danas ugrožena silama unutar i izvan svojih granica.

Abstract

Will we focus on our differences, or on what we have in common? This is a key question with which author of this paper would like to criticize the destructive national chauvinism and religious identity politics that have torn Bosnia apart and not only Bosnia. Author's wish is to show that this is not the true face of traditional Bosnia, but that Bosnian heritage and tradition, properly understood, could serve as a model not only *of*, but also *for* inter-religious relations in Europe and the world. He thus not only accept, but strongly promote - in this time of cult of ethnocentricity, or madness of ethnicity - the very idea of Bosnia as a microcosm - a paradigm - of global relations over centuries. In this sense the 1992-95 war between competing ethno-religious particularisms, styled "the war against Bosnia", is only its Frankenstein appearance. Hence the support of Bosnian model and paradigm is not a matter of choice, but the issue which makes up or breaks up the picture of modern world, reinforcing or weakening the trust in the unity of that world, especially in the context of the enlarged Europe and our euro-atlantic integrations.

So, according to the author, if you take this Bosnian heritage properly understood, then you will see Bosnia as a unique place in the world, the paradigm of the structure of the global concept, a locus where the issue of multiculturalism is not just a brilliant theoretical elaboration of this concept, but the experience of a centuries old way of life by that model. True, as a result of a tragedy of cosmic proportions (especially after the massacre and genocide in Srebrenica) which happened there before the eyes of the entire world, this Bosnian paradigm and heritage were marred and pushed aside. However, even after all those tragic events (last year was sad tenth anniversary of what happened in Srebrenica), the awareness is growing of seeking resort in this model of thinking and living as the only possible and realistic prospect.